

HALİT ZİYA UŞAKLIGİL'İN KISA ÖYKÜLERİNDE KADININ TOPLUMSAL KİMLİĞİNE BAKIŞ

HALİT ZİYA UŞAKLIGİL'S SHORT STORY ON WOMEN'S SOCIAL IDENTITY

Yusuf AYDOĞDU*

Öz

Bu çalışma Modern Türk edebiyatının öncü yazarlarından olan Halit Ziya'nın yazdığı kısa öykülere odaklanmıştır. Servet-i Fünun topluluğunun en önemli yazarı olan Halit Ziya aynı zamanda Modern Türk romancılığının da öncüsü kabul edilir. Edebiyatımızda daha çok romancı kimliği ile ön plana çıkmış olan yazarın öyküleri de en az romanları kadar önemlidir. Ancak yazarın öyküleri romanlarına nazaran arka planda kalmış, ihmal edilmiştir.

Bu çalışmada yazarın kısa öykülerinden yola çıkılarak, kadının öykülerdeki toplumsal kimliği ve konumu irdelenmiştir. Yazarın öykülerinde kadın kimliğini bilinçli bir şekilde ön plana çıkardığı, onların yaşadıkları sorunları gerçekçi bir tarzda ele aldığı görülmektedir. Halit Ziya'nın kadın kimliğini ön plana çıkardığı öyküleri genellikle aile çevresinde oluşturulmuştur. Aldatma, mağdur edilme, ihmalkârlık, evlenememe, evlilik kaygısı, dışlanma, kimsesizlik, sakatlık, hastalık, erkeksizleşme gibi durumlar ve bu durumların yarattığı sorunlar ve temalar çevresinde oluşturulmuş olan bu öykülerde kadına bakışta acıma ve şefkat duygusu ön plana çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Türk Edebiyatı, Halit Ziya Uşaklıgil, Öykü, Kadın, Toplumsal Sorunlar.

Abstract

This work focuses on short stories written by Halit Ziya, one of the leading writers of modern Turkish literature. Halit Ziya, the most important writer of the Servet-i Fünun community, is also considered to be the pioneer of Modern Turkish novelism.

The tales of Halit Ziya, who has been in the forefront of Turkish literature with his novelist identity, are at least as important as his novels. However, the writer's stories are behind the novels and are neglected.

In this study, the social identities and positions of the female characters in the narratives have been examined from the short stories of the author. It seems that the writer consciously draws the

* Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, e-posta: aydogduy0@gmail.com, ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-1013-5278>

Gönderim Tarihi: 15.08.2018
Kabul Tarihi: 02.01.2019

female identity to the forefront and deals with the problems they experience in a realistic way. Halit Ziya's stories about women's identities are usually formed around the family.

It has been created around deceptions, victimization, negligence, marriage, marital anxiety, exclusion, orphans, disability, illness, and the problems and themes created by these situations. In these stories women's sense of compassion and compassion was brought to the forefront.

•

Keywords

Turkish Literature, Halit Ziya Uşaklıgil, Story, Women, Social Problems.

Giriş

Servet-i Fünun edebiyatının nesir alanındaki en önemli yazarı olan Halit Ziya, Türk edebiyatının da Batılı manada ilk büyük roman ve hikâye yazarı olarak kabul edilir. Hatta birçok edebiyat tarihçisine göre; “gerçek Türk romanını başlatan” (Enginün 2006: 328) kişidir. Halit Ziya, özellikle roman tekniğine getirdiği birçok yeni teknik-üslup özelliği ve karakterleri derinlikli bir şekilde ele almasıyla hem çağdaşlarını hem de sonraki kuşakları derinden etkilemiş önemli bir sanatçıdır.

Türk edebiyatına *roman, öykü, mensur şiir, hatıra, tiyatro, eleştiri* gibi birçok türde katkıda bulunmuş olan Halit Ziya, daha çok romancı kimliğiyle ön plana çıkmıştır. Bu nedenle yazarın roman türündeki eserlerinin diğer türdeki eserlerini gölgede bırakmıştır.

Yazarın özellikle öykü türünde en az romanları kadar üretken ve başarılı olduğunu ancak bu türdeki eserlerin akademik açıdan daha az incelendiğini görmekteyiz. Halit Ziya, “küçük hikâye alanında da romanları ölçüsünde başarı göstermiş usta bir kalemidir” (Huyugüzel 1995: 58). Yazı hayatı boyunca kalem oynattığı türlerin başında öyküleri gelmektedir. *Kırk Yıl* adlı hatıratında da belirttiği üzere, öyküye yönelmesinde hem Fransızcadan tercüme ettiği hikâyelerin hem de Sami Paşazade Sezai'nin *Küçük Şeyler* adlı eserinin önemli tesiri olmuştur. “Hatta kendisi, öykülerini romanlarından daha çok sevdiğini söylerken bu türün yazın yaşamındaki yerini netleştirmiş olur” (Deveci 2014: 11).

Yazarın ilk öyküleri, İzmir’de çıkan ve yazarın da yönetiminde olduğu Hizmet Gazetesinde yayımlanır. Daha sonra dönemin edebi dergileri Sabah, İkdâm, Mektep, Servet-i Fünun dergilerinde de öyküleri yayımlanan yazarın yaklaşık yüz doksan öykü kaleme aldığı ve bunları on beş kitapta topladığı görülmektedir. Bu öykülerin bazıları roman kadar hacimliken, bazıları da günümüz öykücülük anlayışına uygun, kısa hacimli ürünlerdir. Özellikle *Bir Muhtıranın Son Yaprakları* (1888), *Bir İzdivacın Tarih-i Muaşakası* (1888), *Deli* (1888) (Bu hikâye tamamlanmamıştır.), *Bu muydu* (1896), *Heyhat* (1898), *Bir Yazın Tarihi* (1898), adlı eserleri öykü ile roman arasında yer alan ayrıntılı karakter ve mekân tasvirlerin yapıldığı uzun soluklu öykülerdir. *Solgun Demet* (1901), *Sepette Bulunmuş* (1920), *Bir Hikâye-i Sevda* (1922), *Hepsinden Acı* (1934), *Onu Beklerken* (1935), *Aşka Dair* (1935), *İhtiyar Dost* (1939), *Kadın Pençesi* (1039), *İzmir Hikâyeleri* (1950) adlı öykü kitapları ise, daha küçük hacimli öykülerin yer aldığı eserlerdir.

Yazarın öykülerinde romanlarına nazaran daha geniş bir sosyal tabakayla karşılaşırız. Her kesimden bireyin yer aldığı bu öyküler genel manada küçük hayat tablolarıyla dolu, realist bir üslupla ele alınmış canlı ve etkili tasvirlerle oluşturulmuş metinlerdir. “O, romanlarında olduğu gibi öykülerinde de bireyi konu edinmiştir. Ancak artık bu birey konaklarda, yalılarda, bir genellemeye, yalnızca dört duvar arasında yaşayan bir insan değildir. Kapalı mekânlarda bulunmayı sürdürmekle birlikte dışarıya da yönelen kişi kadrosu, öykülerde konu zenginliğini beraberinde getirmiştir” (Sazyek 1994: 14).

Aile hikâyeleri, fakir ve mahrumiyet çeken insanların dramı, aşk, aldatma, kadının aile ve toplum içindeki konumu, kadınlar-çocuklar ve yaşadıkları sıkıntılar-hastalıklar, hayvan sevgisi, töre sorunları öykülerde sıkça işlenen konuların başında gelmektedir. Nitekim Huyugüzel, yazarın öykülerini, sosyal hayatı ve dönemin insanını daha ayrıntılı aktarması bakımından, romanlarından başarılı bulduğunu ifade eder. (Bkz. Huyugüzel a.g.e., s. 58).

Halit Ziya'nın öykü kişileri genellikle karamsar, içe dönük, çevrelerinden kopuk bireylerdir. Yazarın öykülerinde toplumda ön planda olan, ideal karakterlere pek rastlanmaz. Bu sebeple yazar, öykü kişilerinin dış özelliklerinden ziyade iç dünyalarını tasvir ve tahlil etmiştir. Bu yüzden öykülerde psikolojik çözümlenmelere sıklıkla başvurulur.

Halit Ziya, öykülerinde kadınlara ve çocuklara fazlasıyla eğilir. Kadın kimliğini ön plana çıkarmaya yönelik bir tavır, yazarın dünyaya bakışı ve Batılı bir yaşayış tarzına dönük eğilimi ile doğrudan ilişkilidir. Çocuklara duyarlılığı ise, küçük yaşta kaybettiği Sadun ve Güzin adlı çocuklarına duyduğu acıma duygusundan beslenir. Öykülerdeki çocuk karakterlerin genellikle hastalıklı, ilgiye muhtaç olmaları ve küçük yaşta ölmeleri yazarın biyografisi ile ilişkilidir.

Halit Ziya'nın kadın kimliğini ön plana çıkardığı öyküleri genellikle aile çevresinde oluşturulmuş, karı-koca sorunları, haksızlığa uğramış mağdur kadınlar ve onların ruh halleri, ihanet uğramış kadınlar, kadının kendini çirkin bulması, evin bütün sorumluluğunu taşımak zorunda kalan kadınlar, karşılıksız aşka tutulan kadınlar, sevdiğine kavuşamama gibi temel sorunlar etrafında ele alınmışlardır.

Bu sebeple yazarın öykülerindeki kadınları aile (karı-koca) ilişkileri yönünden mağduriyet yaşayan kadınlar, evlilik sorunu ve aşk acısı hususunda mağduriyet yaşayan kadınlar, iradeleri ile ön plana çıkan sorumluluk sahibi kadınlar, kimsesiz-sakat-hastalıklı kadınlar/kızlar olmak üzere genel manada dört başlık etrafında ele almak mümkündür.

1. Aile İlişkileri Yönünden Mağduriyet Yaşayan Kadınlar

Halit Ziya'nın özellikle karı-koca ilişkilerini irdelediği, haksızlığa uğramış kadınların ruh dünyasını, yaşadıkları dramatik olayları ve kadın takıntılarını anlatan "Yırtık Mendil", "Daire-i İstintak", "Solgun Demet", "İkinci Nikâh", "Mektup Parçası" adlı öyküleri olayların merkezinde kadınların olduğu ve onların yaşadığı sorunlara odaklanan öykülerdir.

Yazarın, *Bir Yazın Tarihi* adlı eserindeki "Yırtık Mendil" öyküsünde öykünün başkarakteri Mesut Hürrem Bey'in, İzmir'de tanıştığı Suriyeli zengin bir ailenin Cemile ve Feride adlarındaki kızlarıyla bir baloda yaşadığı ilişkiler ve sonrasında meydana gelen olaylar anlatılmaktadır. Mesut Hürrem Bey baloda tanıştığı, giyim kuşamları, eda ve tavırları ile erkeklerin başını döndüren bu iki kardeşten çok etkilenir. Her iki kız da hem fiziki görünümleri, hem de elbise ve takılarıyla şuhluğun, ateşli gençliğin, heyecanın sembolü olarak tasvir edilirler.

Bu kızlardan Feride ile tanışan Mesut Hürrem, o gecedan ve Feride'nin güzelliğinden fazlasıyla etkilenir. Ancak Feride bir başkasını sevmektedir. Öyküde, Feride'nin sevdiği adam daha çok kötü özellikleri ile özellikle de kumar ve kadın düşkünlüğüyle tanınan biridir. Özellikle gençlik heyecanı ile sağlıklı düşünemeyen ve zenginliğe, eğlenceye, gezmeye dolaşmaya düşkün Feride'nin evliliği çok uzun sürmez. Feride'nin kardeşi Cemile de benzer bir hayatın peşinde koşar.

Öykü boyunca bu iki kadının yaşadığı maceralar öykünün başkışisi Mesut Hürrem Bey tarafından aktarılır. Mesut Hürrem Bey, balodan sonra görmediği bu iki kardeşin her ikisinin de evlendiklerini, Paris'te jet sosyeteye katıldıklarını, ancak Feride'nin, kocasının kumar alışkanlığı ve aldatmaları yüzünden mutsuz olduğunu öğrenir. Öyküde bir diğer dikkat çeken unsur, Mesut Hürrem Beyin Feride'ye verdiği mendildir. Nitekim bu mendil öykünün sonunda yıpranmış bir şekilde tekrar karşımıza çıkar. Kocasını tarafından terk edilen, üstelik bir çocuğu olan Feride'yi Karşıyaka'da gezerken gören Mesut Hürrem Bey, onu elindeki mendilinden tanır. O şuh güzelliği ile erkeklerin başını döndüren Feride'nin yerinde solmuş, yıpranmış,

üstelik çocuğuyla birlikte zor durumda kalan bir kadınla karşılaşırız. Kocasının yaptıklarının cezasını Feride ve çocuğu çekmektedir. Öykünün başındaki temiz, canlı mendilin yerini de yıpranmış, kirlenmiş bir mendil almıştır. Bu mendil imgesi de bir bakıma Feride'nin hayat hikâyesini özetlemektedir.

Yazarın bir diğer öyküsü "Solgun Demet"te ise, kocasının kendisini aldattığını düşünen bir kadının iç dünyasında yaşadığı şüphe ve buhran anlatılmaktadır. Her şeyini çocuğu Feridun'a adanmış Pervin ile eşini ihmal ettiğini çeşitli tasvir ve tahlillerden anladığımız kocasının bir günlük yaşadıklarının anlatıldığı öyküde, olaylar kadının bakış açısından aktarılır.

Öykü, çocuğunu uyutmak için odasına çıkararak Pervin'in onu dadıya bırakıp aşağı indiğinde askıdan düşen ceketi yerden kaldırmasıyla başlar. Bu sırada yere bir cüzdan düşer ve içindeki kartlar etrafa dağılır. Bunların arasında kurumuş bir demet menekşe de vardır. İşte bu solgun menekşe demeti, öyküdeki temel sorun olarak karşımıza çıkar. Bütün öykü, solmuş demetlerin yarattığı duygusal travma ve şüpheyle şekillenir.

Şaşkınlığını atlatan kadın, dağılan kartlarla birlikte onu tekrar cüzdana yerleştirir, sonra rutin işlerine devam eder. Önce iyimser bir düşünceyle bu çiçeklere bir anlam vermeye çalışır. "Evet! Niçin olmasın? Yakasına takmış, sonra atmaya kıyamayarak oraya saklamıştır diyordum" (Uşaklıgil 2006: 17). Ancak salonda kocasının ilgisiz tavrı, ona sadece "Oğlan uyudu mu?" diye sorduktan sonra kendi dünyasına çekilmesi Pervin'i solgun menekşeler ile kocasının bu tavrı arasında ilişki kurmaya iter. Böylece Pervin'in zihninde şüphe ateşi yanmaya başlar.

Ana karakter Pervin ile öyküdeki atmosfer arasında da sıkı bir ilişki oluşturulur. Kocasının art arda yaktığı sigaralardan çıkan dumanın salonu gri ve belirsiz bir atmosfere dönüştürmesi, dışarıda sert ve uğultulu bir akşam rüzgârının yarattığı huzursuz, tedirgin edici durum, uzaktan geldiği belli olan ısrarlı bir köpek havlaması, Pervin'i şüpheye iten tamamlayıcı görünümeler olarak öyküdeki çatışma durumunu kuvvetlendirir.

Öyküde şüphenin sona doğru bir yere bağlanması beklenirken, Pervin tatlı tatlı uyuyan oğluna bakarak içinde biriken kötümser duyguları bastırmaya, oğluya ilgili hayaller kurarak her şeyi unutmaya çalışır. Sabah uyandığında kocasına kıyafetlerini giydirir, onu kapiya kadar uğurlayarak tekrar her günkü hayatına döner.

Öykünün sonunda bu olayın Pervin'in annesine yazdığı, ama gönderilip gönderilmediğine dair herhangi bir bilginin verilmediği bir mektupta anlatıldığı görülür. "Bunları size gönderecek miyim; göndermeyecek miyim? Kızınızın solgun saadetini, o solgun menekşe demetine benzeyen bu solgun saadeti gösterecek miyim, göstermeyecek miyim? Henüz bilmiyorum" (26).

Bu öyküde de aldatıldığını hisseden, düşünen kadının çaresizliğiyle karşılaşırız. Genellikle Halit Ziya'nın öykülerinde kadın karakterler; dışa dönük tavırlarından ziyade iç dünyalarına sığınan bireylerdir. Mevcut olumsuz şartlarını değiştirme çabasına girişmezler. Yaşadıklarının muhasebesini iç dünyalarında halletmeye çalışırken, melankolik, takıntılı bireylere dönüşürler. Özellikle "Solgun Demet" öyküsü bu yönüyle ön plana çıkan bir öyküdür.

Solgun Demet adlı öykü kitabında yer alan "Mektup Parçası" adlı öyküde ise, annesi öldükten sonra bir yetimhanede büyüyen küçük bir kızın yetimhane müdiresinin tavsiyesiyle henüz on altı yaşındayken yaptığı evlilik ve bu evlilik sürecinde özellikle kaynana baskısı sonucu yaşadığı dram ön plana çıkmaktadır.

Küçük yaşta zengin bir kocaya ve bir konağa kavuşan bu gencecik kızın hayattaki en büyük beklentisi mutlu bir evlilik yapmak, onu sevecek bir insana kavuşmaktır. Zaten çocukluğunun önemli kısmını yetimhanede geçirmiş olan biri için ihtiyaç duyulan en büyük şey, sevgi ve muhabbetir. Bu hayallerle yetimhane müdiresinden aldığı bu teklifi düşünmeden kabul eder. Ancak henüz evliliğinin ilk günlerinde hayalleri sönmeye başlar. Kocasını tam anlamıyla ana kuzusudur. Anne de oldukça baskın, otoriter bir kadındır. “Bu koca adam onun elinde henüz on yaşında bir çocuktan başka bir şey değildi. Güya o bir küçük bebek, ben hizmetine tahsis edilmiş bir dâbeydim (dadıydım)” (Uşaklıgil 2006: 136).

Eve gelin olarak alındığını düşünen kadın karakter, kısa bir süre sonra “fakir ve bîkes, merhametten alınmış, zevceliğe kabul edilmekle hakkında bir lutf-ı mahsus (özel bağış) gösterilmiş, acınacak bir mahlûk” olarak görüldüğünü fark eder. Kaynana baskısı yüzünden kocası ile de çok sağlıklı bir ilişki kuramayan bu kadın zamanla dışlanmışlıktan bıkar, kaynana baskısını azaltmak, kocasını kendisine bağlamak için bir çocuk sahibi olmaya karar verir. Hamilelik sürecinde sürekli kaynana direktiflerine, sözlü sataşmalarına maruz kalan gelin, çocuk doğduktan sonra da çocuğa iyi bakamadı diye sürekli eleştirilir. Bütün evlilik hayatı kaynana baskısı yüzünden zindana dönen gelin, henüz bebeğini büyütmeden, kaynanası oğluna daha taze bir kız almanın planlarını yapar. Konaklarına komşu gelen kumral, uzun saçlı bir kızı gözüne kestiren kaynana sürekli komşuya ziyaretler yapmaya başlar ve onları evine davet eder. Etrafında kötü bir oyun oynandığını fark eden gelin, tüm yapılanları kaynanasının yüzüne haykırır ancak kurnaz kaynana uydurma bir mektup yazarak evin bir köşesine yerleştirir ve oğluna, eşinin kendisini aldattığını söyler. Bu oyuna çoktan hazır olan oğlan da eşine olmadık hakaretlerde bulunur. Kısa bir süre sonra gelin ve çocuğu evden uzaklaştırılır. Üsküdar’daki konağın eski dadısına ait metruk bir eve gönderilen gelin kendi kaderine terk edilir.

Öyküde olaylar gelinin gözünden aktarılır. Çünkü öykü, gelinin yetimhaneden bir kız arkadaşına yazdığı mektup üzerinden oluşturulmuştur. Bu trajik öyküde de kadın kimliğine dair acıklı bir olay aktarılmış ancak Halit Ziya’nın öykülerdeki kadın karakterlerin olaylar karşısındaki çaresiz, kendi kaderine razı tavrını bu öyküde de ön plana çıkardığı görülmektedir.

Bir Yazın Tarihi adlı eserde yer alan “İkinci Nikâh” adlı öyküde ise, kocası tarafından aldatılan kadının yaşadığı psikolojik buhranlar ve bu aldatmaya dayanamayıp kocasını kötü yola düşmüş kadınlardan kurtarmak için verdiği mücadele anlatılmaktadır. “Öykü, evlilikte ‘olan’lar ile ‘olması gereken’ler arasındaki farkı, düş-gerçek ikilemi içerisinde yansıtır” (Deveci a.g.e.: 168). Büyük bir sevgiyle evlenen çiftin mutlulukları akşamları sürekli eve geç gelen, bazen de gelmeyen kocanın yaptıkları yüzünden bozulmaya başlar. Eline, kocasının kendisini aldattığını anlatan bir mektup parçası geçen kadın, aslında bildiği ama bastırmaya çalıştığı aldatılma duygusuyla yüzleşmeye başlar. Fedakâr ve sorumluluk sahibi olan kadın için çocuğu ve kocası onun bu dünyadaki en değerli varlıklarıdır. Bu yüzden bütün bu yaşananlara rağmen ondan bir kız çocuğu sahibi olan kadın, adamın bu yaptıklarına karşılık bir boşanma girişiminde bulunmaz. Kocasına aşırı düşkün olan kadın, eşinin gönlünü eğlendirdiği hayat kadınının yaşadığı yere giderek eşinin birlikte olduğu kadınla hem bir yüzleşme yaşamak ister hem de eşini bu hayattan çekmeye çalışır. Bu yer, hayat kadınlarının yaşadığı bir umumhanedir. Kocasının birlikte olduğu kadınla baş başa oturup onunla konuşan kadın, bir müddet sonra sinirlerine hâkim olamaz, hayat kadınına kötü ifadeler kullanmaya başlar. Hayat kadınının ona saldıracağı sırada arkadan bir el onu engeller. Bu kişi kadının kocasıdır. Adam, kapının arkasından olan biteni dinlemiştir. Karısına sarılır, ondan af diler. “Beni affet meleğim,

ben yalnız seni seviyorum ve yalnız senin olacağım" (Uşaklıgil 2017: 199). Öykü, karı kocanın tekrar birleşmesiyle son bulur.

Bu öyküde de aldatma konusuna değinen yazar, özellikle kadınların bu tarz durumlar karşısındaki çaresizliğine dikkat çeker. Kadının toplumsal hayattaki eşitsizliği meselesi tüm Servet-i Fünun yazarlarında olduğu gibi Halit Ziya'da da bilinçli bir şekilde ön plâna çıkartılır.

2. Evlilik Sorunu ve Aşk Acısı Hususunda Mağduriyet Yaşayan Kadınlar

Halit Ziya'nın evlilik, evlilik beklentisi ve düğün konusunu ele aldığı veya kadınların bu konuda mağduriyet yaşadığı öyküler; "Ferhunde Kalfa", "Korkudan Sonra", "Düğün Evinde", "Çay Fincanı", "Bir Valide Tarafından", "Yeni Gelinden" adlı öykülerdir.

Bu öykülerin hemen hemen hepsinde kadının evlilikle ilgili yaşadığı tedirginlikler ve olumsuz durumlar ön plana çıkarılmıştır. Özellikle mutlu, huzurlu bir yuva kurma hayali yaşayan genç kızların beklentilerinin zamanla hayal kırıklığına dönüştüğü görülmektedir.

Bir Yazın Tarihi adlı öykü kitabında yer alan "Ferhunde Kalfa", bu öyküler içerisinde en bilinenlerin başında gelmektedir. Ferhunde öykünün adından da anlaşılacağı üzere bir konağa henüz çok küçük yaşta gelmiş, evin küçük hanımıyla beraber büyümüş, evin işlerini yapan, evin hanımı ve kızlarının ihtiyaçlarını gidermeye çalışan bir kalfadır. Öykünün başında, ev ahalisi tarafından çok sevildiği hatta evin küçük hanımı ile birlikte büyüdüğü için kendisinin de "evin bir kızı gibi" görüldüğü ifade edilir ancak bu 'gibi' ifadesi henüz hikâyenin başında bize birtakım ipuçları vermektedir. Çünkü evin kızı olmak başkadır, evin kızı gibi olmak başkadır. Nitekim evin kızı evlenme yaşına gelir. Görücüler tarafından istenir. Ferhunde de sürekli bir beklenti içindedir ancak onu isteyen olmadığı gibi kendisi evlenen küçük hanımın yanına kalfa olarak gönderilir. Daha sonra doğan küçük hanımın oğluna dadılık yapar. Hâlâ evlenmek için beklentisi vardır ama onun sosyal statüsü yaşadığı insanlarla eşit olmadığı için, onun bu durumunu kimse kendisine mesele yapmaz. Daha sonra dadılık yaptığı Sabit de evlilik yaşına gelir ve evlenir. Onun doğacak çocuğuna dadılık yapacak Ferhunde'nin saçları artık beyazlamıştır. "Bu düğün de geçmiş, aylar yine aralıksız akan zincirini sürükleye sürükleye Ferhunde'nin saçlarına bir kar tabakası daha eklemiştir. (...) Düğün günü bütün ev halkının ısrarına karşı koyamayarak Ferhunde süslendi, köşeye oturtuldu. Sonunda işte gelin olmuştu. Fakat saçlarını sarı, sapsarı, sırma gibi yapamamış, yapmak istememiştir; çünkü onlar artık siyah değil, beyaz, bembeyaz, ipek gibiydi..." (Uşaklıgil 2017: 183-184).

"Ferhunde Kalfa" öyküsü, bir kalfanın ümitlerinin, hayallerinin zamanla nasıl çöktüğünü, kaderine boyun eğmek zorunda kalan ve içinde bulunduğu sınıfın dışına çıkamayan bireyin yaşadıklarını yansıtmaya bakımdan önemli bir öyküdür. Halit Ziya'nın romanlarında da karşılaştığımız, hayal-hakikat çatışması bu öyküde tekrar karşımıza çıkar. Aşk-ı Memnu romanında Nihal'e âşık olan evin bahçıvanı Beşir'in durumu birçok yönden Ferhunde'yle benzerdir. "Ferhunde Kalfa, içinde bulunduğu durum icabı, gerçeği bilemez. Zira onun kaderi, kendi elinde değil, başkalarının elindedir, ona düşen sabırla beklemektir. Hatta Ferhunde Kalfa, hülyaları yıkılır kuşkusıyla gerçeği araştırmaktan çekinir" (Kaplan 2008: 45). Özellikle Servet-i Fünun'a bulaşmış olan talihsizlik, kadersizlik temasına bu öyküde de rastlarız. "Ferhunde Kalfa" da kadın olmanın getirdiği bazı zorlukların yanında sosyal statüden kurtulamamanın var ettiği problemler de söz konusudur.

"Korkudan Sonra" ise, daha çok iki kız arkadaşın evlilik sürecinde yaşadıkları kaygı ve beklentilerin aktarıldığı bir öyküdür. Nispeten diğer öykülere göre kadınların olumlu çiftlerle karşılaştığı bu öykü, özellikle kadın tiplerinin kendilerine eş seçerken beklentileri ve

takındıkları tavrın ön plana çıkarıldığı bir öyküdür. Birbirini çok seven ve iyi arkadaş olan Handan ve Belkıs eş seçerken tamamen zıt karakterlere yönelirler. Handan bir şair ile evlenirken, Belkıs bir asker ile evlenmek ister. Biri duygusal bir karakterle birlikte olmak isterken, diğeri statüyü, otoriteyi ve sertliği sevdiğini ifade eder. Yazar ayrıca modernleşen Osmanlı toplumundaki geleneksellik-modernleşme çatışmasını da arka planda işleyerek öyküyü genişletir.

“Yeni Gelinden”, sevdiklerini savaşa göndermiş iki kızın yıllar sonraki mektuplaşmaları üzerine oluşturulmuş bir öyküdür. Her iki kız da sevdiklerini savaşa göndermişlerdir. Gözleri sürekli cepheden gelecek güzel haberler bekleyen bu iki kızdan biri sevdiğine kavuşurken öykünün kahramanı savaşa sevdiğini kaybetmiştir. “Sana cepheden mesut bir ömür vadiyle gelene mukabil bana yalnız me’yus bir geçmiş hülya karşısına meçhul bir istikbalin tehdit gölgesini diken bir matem haberi geldi” (Uşaklıgil 2011: 64). Yıllarca bu acının yarattığı sıkıntı ve kederle mücadele eden kızın yaşı yirmi dörde varmış, o dönem için evlilik yaşını çoktan geçmiştir. Kızın babası bir an evvel hayırlı bir kısmet gelmesi için dua etmektedir. Bu durum kızda bir içsel baskıya, travmaya dönüşmüştür. “Her gün geçtikçe mürüvvetini daha ziyade esirgeyen bir zeminde, sırtı biraz daha çöken babamın üzerinde, ağır bir yük olduğuma her vakitten daha vâkıftım” (s. 65). Nitekim kız yıllar sonra da olsa bir evlilik teklifi alır. Ancak bu teklifi yapan damat adayı bütün olumlu özelliklerinin yanında çok çirkin biridir. Babası, kızına damadı görmeden evlenmemesi gerektiğini söyler. Görücüler damadın resmini getirir ancak kız babasına resme baktığını söyler, oysa resme bakmamış, damat adayını hiç görmemiştir. Kararını değiştirmekten korkan kız görücülerin teklifini kabul eder. Çünkü evliliği kendisi için bir zaruret olarak gören kız, damadın çirkinliğini görmezden gelir. “Görmeden bulunan bir kuvveti, gördükten sonra kaybetmek tehlikesinden korkuyordum. Hâlbuki bir emrivaki karşısında bulununca artık gevşeklikle sarsılmak ihtimali kalmayacaktı” (s. 67).

Sonunda kendisini isteyen adamla evlenen kızın kocası tarafından çok sevilir. Kocası kendisine fazlasıyla ilgi gösterir. Kadın eşinin çirkinliğini, diğer güzel davranışlarını çok severek bastırmaya çalışır. “Sonra onun beni tedavi edercesine öyle bir rikkati, kırık hayatımın sakatlarını sarmaya çalışan öyle bir itina ve şefkati var ki bazen kendi kendime ağlarken, gözyaşlarımın mesuliyetinden katiyen ona bir ayırmaya cesaret edemiyorum” (s. 69).

Halit Ziya’nın aşk acısını da öykülerinde sıklıkla işlemiştir. Özellikle “Çay Fincanı”, “Kadın Pençesi” ve “Hepsinden Acı” bu konuda ön plana çıkan öykülerdir. Bu öykülerde çirkinlikleri yüzünden sevdiklerine kavuşamayan, ya da bu çirkinliği hastalığa varacak derecede kendisine mesele eden ıstıraplı kadınlarla karşılaşırız.

Yazarın *Bir Şi’r-i Hayâl* adlı öykü kitabında yer alan “Çay Fincanı”, Halit Ziya’nın birçok öyküsünde karşılaştığımız hasta çocuklara ve kadınlara yönelik merhamet duygusunu ön plana çıkardığı öykülerdendir. Kendisini çirkin bulan, bu yüzden hiçbir erkeğin kendisini sevmeyeceğini düşünen genç bir kızın yaşadıkları ve zamanla verem hastalığına yakalanıp ölmesi anlatılmaktadır.

“Çay Fincanı”, bir yolcu gemisinin kamarasında yazdığı müsveddeleri temize çeken anlatıcı ile doktor arkadaşı Ahmed Hüsnü arasındaki konuşmalar temelinde oluşturulmuş bir öyküdür. Kamarada yazdıklarını temize çeken yazar, Ahmed Hüsnü’nün gelmesi ile rahatının kaçtığını düşünür. Çünkü Doktor Ahmed Hüsnü ona her seferinde trajik bir hasta vakası anlatmaktadır.

Ahmed Hüsnü’nün bu alışkanlığını bilen anlatıcı, bu kez doktorun perişan bir halde

görünce ona nedenini sorar. O da karısını kaybettiğini söyler. Ama doktorun evli veya nişanlı olmadığını bilen yazar, bu bilgiye şaşırır ve Ahmed Hüsnü'nün anlatacağı hikâyeye kulak kesilir. Ahmed Hüsnü, genellikle veremli hastaları tedavi eden hassas ruhlu bir doktordur. Veremin son dönemlerde, özellikle genç kızlardan rastlanan bir hastalık olduğunu anlatarak söze başlayan doktor, onların solup giden ümitlerinin, hayallerinin kendisini çok müteessir ettiğini söyler.

Yine bir veremli kızın hikâyesini anlatarak söze başlayan doktor, kızın verem olmasının sebebinin kendisini çirkin görmesinde, kimsenin kendisini sevmemesinde yattığını belirtir. Doktor, bu teşhisi kızın ailesi ile görüştüktan sonra verir. "Onlar, baba ile anne, çocuğu merhamet ile karışık bir muhabbetle severlermiş. Onun hissiyatının inceliğini düşünerek bu çirkinlikten nasıl me'yus olacağını hissettikçe kalpleri sızlarmış. Çocukta, küçük yaştan beri yavaş yavaş hâsıl olan bu vukuf ile çirkinliğin ye'si (karamsarlığı) yerleşerek ona daimi bir hüznün verirmiş" (Uşaklıgil 2006: 136).

Yazar, kızın çirkinlik takıntısının aşırılığını şu ifadelerle aktarır: "Görenlerin sevmeyeceklerinden emin olarak misafir geldikçe annesinin arkasında gizleniyor, bir genç kız olunca saatlerle odasında kapanıyor, birden o acı hakikat hakkında hâsıl olan bir şüpheyi halletmek için aynasına koşuyor, bu çirkinliğe galebe çalmak için bütün renkleri tecrübe ediyor, hepsinden birer ümitsizlikle ayrılıyor, sonra böyle bir mücahedede mağlup (savaşta yenik) olarak yere kapanıyor, gözyaşları içinde boğuluyor" (137).

Bu takıntısı sebebiyle vereme yakalanan kızı tedavi etmesi için Doktor Ahmed Hüsnü çağrılır. Doktorun bütün çabalarına rağmen kızda herhangi bir iyileşme görülmez. Çünkü kız, manevi bir çöküntü içindedir ve iyileşmek için çaba göstermemektedir. Bunu fark eden doktor, tıbbın yapabileceği bir şey kalmadığını ailesine söyler. Aile de, kızın tek sırdaşı olan dadısı da artık ümitlerini kaybetmişlerdir. "Dadı bilir misin? Ben öleceğim. Fakat böyle çirkin yaşamaktan ölmek daha iyidir. Babamla anneme de bunu anlatmak mümkün olsa da onlar da benim öldüğüme memnun olsalar ne kadar sevine sevine öleceğim" (139-140).

Ancak bunları söyleyen doktorun içine sinmeyen bir şeyler vardır. Ölümüne birkaç gün kalan bu kızcağızı mutlu etmek için ailesine onu sevdiğini, onunla evlenmek istediğini söyler. Ailesi bunun doktorun kızlarını son nefesinde mutlu etmek için oynadığı bir oyun olduğunu farkındadır. Bu haberi duyan kızda hemen bir canlanma emaresi görülür. Doktorun geldiği günleri ipe çeker. Güzel elbiseler giyinir, süslenir.

Kızını böyle mutlu gören babası, onun için gümüş hasır içine geçme bir "çay fincanı" ile tabağı alır. Kız bu hediyeye çocuklar gibi sevinir ama bundan bir takım daha istediğini dadısı yoluyla babasına iletir. Çay fincanı, veremli kız ile doktor arasındaki muhabbetin ilerlemesine vesile olur. Bu fincanlara koydukları çayı karşılıklı yudumlarlar. Ancak kızın mutluluğu sadece iki gün sürer. Bir gece dadısını yanına çağırarak kız, babasının ona aldığı fincanlardan birini kırar. Diğerini doktora bir şükran borcu olarak vermesi için dadısını sıkıca tembihler. "Benden bir yadigâr, bir şükran burhanı (eseri) olarak dolabının bir köşesine koysun ve şöyle ki tertip ettiği oyundan dolayı müteşekkirim, ama kendim için değil, çünkü ben bunun bir oyun olduğunu biliyordum. Beni biraz yordu fakat beis yok, annemle babam beni müsterih oldu zannetsinler, bu bana kâfidir." (142).

3. İradeleri ile Ön Plana Çıkan Sorumluluk Sahibi Kadınlar:

Halit Ziya'nın öykülerinde genellikle kadınlar mağduriyetleriyle ön plana çıksa da "Raife Molla", "Beyaz Şemsiye", "İkinci Nikâh", "Alık Abdül", "Solgun Demet", "Ali'nin Arabası", "Leke", "Ölüm Cezası", "Valide Mektupları" adlı öykülerde kadın karakterler zaman zaman anne zaman zaman da bir eş olarak sorumlu davranışları, olumsuzluklara rağmen mücadeleci kimlikleri ile ön plana çıkarlar.

"Raife Molla" öyküsünde kızları için elinden gelen bütün fedakârlığı gösteren ideal bir anne tipi aktarılır. Raife Molla, öyküde anlatılan bir anının başkahramanıdır. Sebile ve Hulkiye adlarında iki kızı olan bu kadın bütün ömrünü çocuklarının mutluluğuna ve istikbaline adamıştır. Onlar yetmediği gibi damatlarına da evini açan, daha sonra da doğacak torunlarını da büyüten bu kadın, öyküde ideal, fedakâr, geleneksel Türk kadının özelliklerini yansıtmaktadır.

"Ölüm Cezası" adlı öyküde oğluna idam cezası verilen bir annenin çırpınışları ve yaşadıkları aktarılırken, "İkinci Nikâh"ta evliliğini korumak, yuvasını ayakta tutmak için kadının verdiği mücadele ve özveri ön plana çıkar. ,

"Valide Mektupları"nda ise kızının evliliği ve ayrılığını değerlendiren anne, ona yazdığı mektuplarda evliliğin fedakârlık, mücadele, sabır ve hoşgörü ile ayakta kalabileceğini dile getirir. Kendi hayat tecrübelerini ona aktarır. Böylece ona birçok konuda yol gösterici ve örnek olur.

"Ali'nin Arabası" adlı öyküde ise, nişanlısı askerdeyken türlü mücadele ve çabayla para biriktiren Emine ve Ali'nin yaşadığı trajik olaylar aktarılır. Ali askerdeyken, İstanbul'da hizmetçilik yaparak sevdiğinin yolunu gözleyen Emine biriktirdiği para ile mutlu bir yuvanın hayallerini kurmaktadır. Ancak Ali askerden döndükten sonra bir hastalığa yakalanır. Emine'nin kazandığı bütün paraları nişanlısı için harcar ancak Ali bir türlü iyileşmez. En sonunda köye dönmek zorunda kalan bu çift elde avuçta her şeyi yitirmiştir. Nitekim köye dönerken Ali'yi kaybeden Emine'nin bütün hayalleri söner.

4. Kimsesiz, Hastalıklı veya Sakat Kadınlar/Kızlar:

Halit Ziya'nın "Bu muydu?", "Mektup Parçası", "Hayat-ı Şikeste", "Acı Sadaka", "Son Levha", "Ruznameden Müfrez", "Çay Fincanı" adlı öykülerinde kadınlar/kızlar genellikle kimsesizlikleri, hastalık veya sakatlıkları ile ön plana çıkmışlardır. Bu öykülerinde çoğunda da bu kusurların kızların psikolojik dünyasında yarattığı tahribat ve sarsıntılar aktarılmıştır.

"Bu muydu?" adlı öyküde evlatlık olarak geldiği evde büyüyen evlatlık Zergun adlı kızın yaşadığı sıkıntılar ve evin oğlu tarafından tecavüze uğraması ve bu durumun yarattığı travmatik durumlar aktarılır.

"Mektup Parçası" adlı öyküde yetimhanede yetişen yetim bir kızın evlilik sonrasında kocası ve kaynanası tarafından kendisine yapılan psikolojik ve fiziksel şiddet aktarılır. Kaynana baskısı ve bunun sonucunda kocanın ikinci evlilik yapması ve eşini çocuğu ile birlikte dışarı atması/dışlaması anlatılmaktadır.

"Acı Sadaka" adlı öyküde ise, tüm ailesini kaybetmiş olan Zehra'nın yaşadığı trajik olaylar anlatılmaktadır. Ailesini kaybeden ve bir müddet sonra çiçek hastalığına yakalanan Zehra gözlerini kaybeder. Tedavisine karşılık alamayan Zehra'yı dayısı sokaklarda dilencilik yapmaya zorlar. Askerden önce sevdiği kişi olan Bekir'den evlilik teklifi alan Zehra, daha sonra gözlerini kaybettiği için bütün umudunu da kaybeder. Askerden dönen Bekir, Zehra'yla

evlenip köye dönmek istese de Zehra, Bekir'in kendisine acıdığı için evleneceğini düşündüğünden Bekir'i çok sevmesine rağmen onunla evlenmekten vazgeçer.

Sonuç

Modern Türk romancılığının öncüsü olan Halit Ziya, her ne kadar romanları ile ön plana çıkmış olsa da en az bu tür kadar öykü alanında da önemli eserler yazmıştır. Hatta yazarın öykülerinde romanlarına nazaran daha geniş bir sosyal tabakayla karşılaşırız. Her kesimden bireyin yer aldığı bu öyküler; genel manada küçük hayat tablolarıyla dolu, realist bir üslupla ele alınmış canlı ve etkili tasvirlerle oluşturulmuş eserlerdir.

Aile hikâyeleri, fakir ve mahrumiyet çeken insanların dramı, aşk, aldatma, kadının aile ve toplum içindeki konumu, kadınlar-çocuklar ve yaşadıkları sıkıntılar-hastalıklar, hayvan sevgisi, töre sorunları öykülerde sıkça işlenen konuların başında gelmektedir. Bu konu çeşitliliği açısından yazarın öyküleri romanlarına nazaran daha geniş bir sahanın ürünüdürler.

Yazarın romanlarında olduğu gibi öykülerinde de kadına, onun kimliğine ve toplumdaki konumuna bilinçli bir şekilde eğildiğini söylemek mümkündür. Kadın kimliğini ön plana çıkarmaya yönelik bir tavır, yazarın dünyaya bakışı ve Batılı bir yaşayış tarzına dönük eğilimi ile doğrudan ilişkilidir. Bununla beraber Servet-i Fünun yazarlarının kadını toplumsal hayatın merkezine yerleştirmeye çalışan, onun sorunlarını edebiyat yoluyla aktarmak gibi bilinçli bir çabanın içerisinde olduklarını söyleyebiliriz.

Halit Ziya'nın kadın kimliğini ön plana çıkardığı öyküleri genellikle aile çevresinde oluşturulmuştur. *Aldatma, mağdur edilme, ihmalkârlık, evlenememe, evlilik kaygısı, dışlanma, kimsesizlik, sakatlık, hastalık, erkeksiz kalma* ve bu durumun yarattığı sorunlar ve temalar çevresinde oluşturulmuş olan bu öykülerde kadına bakışta acıma ve şefkat duygusu ön plana çıkarılmıştır.

Bu öykülerin önemli kısmında kadının toplumsal yapı içerisinde karşılaştığı zorluklar, sıkıntılar, hastalıklar, aldatmalar çıplak bir şekilde aktarılırken, bu sorunların çözümü için herhangi bir yol önerilmez. Bu açıdan yazarın öyküleri kadınların sorunlarına odaklanmış ama kadın sorununa dair ideal bir çözüm önerisinin olmadığı tasvirici gerçekçi metinlerdir.

Yazarın öykülerin çoğunda hastalıklı, kimsesiz, mağdur kadınlara karşı, zaman zaman şiirsel bir metne dönüşecek kadar duygusal, merhamet dolu bir bakışla yaklaşır.

Diğer taraftan çalışmada ele alınan öykülerin önemli kısmı gerçek hayat karelerinden alınmış kesitlerden oluşmakta veyahut bu izlenimi vermektedirler. Bununla beraber öykülerde sosyal statü farkının yarattığı problemler ve kadına yansımaları, kadın-erkek eşitsizliğinin sonuçları, yazarın genel hayat görüşünün getirdiği olumsuz bakışın da öyküleri önemli ölçüde şekillendirdiğini söylemek mümkündür.

Summary

Halit Ziya Uşaklıgil is the most important author of Servet-i Fünun literature in the field of story-novel. He is also considered as the first major novel and story writer of Turkish literature.

Halit Ziya, who has contributed to Turkish literature in many genres including novel, short story, prose poem, souvenir, theater and criticism, came to the forefront with his novelist identity. For this reason, novelist genre has overshadowed his other kinds of works. However, the stories written by the author are as important as his novels. In the stories of the author, we see a broader social class than his novels. It is possible to encounter individuals from all walks

of life. In the stories of the author, especially women are prominent. These women are brittle and vulnerable.

In the author's Works such as *Solgun Demet* (1901), *Sepette Bulunmuş* (1920), *Bir Hikâye-i Sevda* (1922), *Hepsinden Acı* (1934), *Onu Beklerken* (1935), *Aşka Dair* (1935), *İhtiyar Dost* (1939), *Kadın Pençesi* (1039), *İzmir Hikâyeleri* (1950) women and their problems are described.

In this study, the social identities and positions of the female characters in the narratives have been examined from the short stories of the author. It seems that the writer consciously draws the female identity to the forefront and deals with the problems they experience in a realistic way. Halit Ziya's stories about women's identities are usually formed around the family.

The characters in the stories of Halit Ziya are usually pessimistic, introverted, detached. In his works, ideal characters, who are at the forefront in society, are not seen. For this reason, the author has described and analyzed the inner world of the story rather than the external characteristics. Therefore, psychological analysis is frequently used in the author's stories.

As in his novels, in his stories Halit Ziya also intentionally focused on women's identity in his stories. The reason why women were put forward in the works of the author is because of the Western world view. The author also wants to touch on an important social issue. Therefore, female characters are in the foreground in all of his works. The stories that Halit Ziya brings women's identity into for front are created around the family. In these stories, women come to the forefront in terms of deception, victimization, marriage anxiety, orphanage, disease, neglect etc. In these stories, the author approaches women with a sense of compassion and pity.

Kaynakça

- DEVECİ, Mutlu (2014). *Halit Ziya Uşaklıgil'in Öykülerinde Yapı ve İzlek*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 11.
- ENGİNÜN, İnci (2006). *Yeni Türk Edebiyatı (Tanzimat'tan Cumhuriyet'e)*, İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 328.
- HUYUGÜZEL, Ömer Faruk (1995). *Halit Ziya Uşaklıgil (Hayatı-Eserleri-Eserlerinden Seçmeler)*. Ankara: MEB Yayınları, s. 58.
- KAPLAN, Mehmet (2008). *Hikâye Tahlilleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 45.
- SAZYEK, Hakan (1998). "Halit Ziya Uşaklıgil'in Öykücülüğü". *Adam Öykü Dergisi*, S:14, Ocak-Şubat s. 114.
- UŞAKLIGİL, Halit Ziya (2006). *Solgun Demet*, İstanbul: Özgür Yayınları, s. 17, 136.
- UŞAKLIGİL, Halit Ziya (2017). *Bir Yazın Tarihi*, İstanbul: Everest Yayınları, s. 183,184, 199.
- UŞAKLIGİL, Halit Ziya (2011). *Onu Beklerken*, İstanbul: Özgür Yayınları, s. 64, 67.
- UŞAKLIGİL, Halit Ziya (2006). *Solgun Demet*, İstanbul: Özgür Yayınları, s. 17, 130.
- UŞAKLIGİL, Halit Ziya (2010). *Sepette Bulunmuş-Hepsinden Acı*, İstanbul: Özgür Yayınları, s. 62, 87.
- UŞAKLIGİL, Halit Ziya (2007). *Aşka Dair*, İstanbul: Özgür Yayınları, s. 92.
- UŞAKLIGİL, Halit Ziya (2011). *Kadın Pençesi*, İstanbul: Özgür Yayınları, s. 21, 87.
- UŞAKLIGİL, Halit Ziya (2006). *Bir Şi'r-i Hayal*, İstanbul: Özgür Yayınları, s. 73, 131.